

Afslutningsvis skal det konkluderes, at Kirsten Lindbergs værk er en imponerende arbejdspræstation, som ingen, der vil beskæftige sig med Københavns historie før 1728, kan komme udenom. Desværre må det også siges, at i formen var værket forældet, allerede før det udkom. De majsommeligt indsamlede data fra de mange store arkivpakker og tykke protokoller er indskrevet med sirlig håndskrift på hvide kartotekskort og derefter bearbejdet på samme måde, som O. Nielsen og Ramsing gjorde for 100 år siden.

Metoden er naturligvis god nok, men de analytiske muligheder både for forfatteren og for alle andre interesserede i fremtiden havde jo været uendeligt meget større, hvis data havde været registreret i en GIS-baseret database eller bare en tekstbase. Så havde man ved et tryk på en tast kunnet udprinte farvestrålende kort over alle tænkelige fænomener i København før 1728, og Kirsten Lindberg og alle læserne havde helt automatisk fået foræret et personregister, som nu er begrænset til et register over bygmestre, arkitekter og håndværkere.

Karl-Erik Frandsen

HANS EDVARD NØRREGAARD-NIELSEN: *Christen Købke*, bind 1-3, København 1996. Gyldendal, ialt 868 s., ill.; 1350 kr.

Hans Edvard Nørregaard-Nielsens længe imødesete storværk om *Christen Købke* kunne godt have heddet »Dansk guldalder med stadig hensyn til Christen Købke«. For det er, hvad vi får: ikke alene akkumulerer forf. her stoffet fra sit tidligere forfatterskab om Købke og andre guldalderkunstnere, men også fra sine righoldige bøger om Guldalderens københavnske samfund, ialt en snes større og mindre publikationer. Herved får værket en svulmende bredde: Købkes familie, lærere, kunstnerkammerater, elever m.m. biografes fra vugge til grav, og stederne, hvor Købke boede eller malede, får en udførlig lokalhistorisk omtale. Dette begrundes, at værket vurderes af en »almindelig« guldalderhistoriker; det specifikt kunsthistoriske, altså hvad der involverer målestokke og vurderinger af kunstnerisk kvalitet, omtales derfor ikke i det følgende.

Et eksempel: Da faderen, bagermester Købke i 1834 med sin familie flytter fra Kastellet til et hus på Blegdammen, får vi ikke alene underretning om Søernes og Blegdammens historie et par århundreder tilbage, men også en udførlig omtale af husets sælger, den berømte naturforsker P.W. Lund, som kun beboede huset ganske kort, inden han for

stedse vendte tilbage til Brasilien. Hvorfor nu det? Jo, Lund var svoger til Søren Kierkegaard, som altså havde haft sin gang i det samme hus, hvor Købke skulle leve og male de næste mange år. Tilsvarende måles den oplevede afstand fra den gamle by til det landlige Østerbro, af den »langbenede« H.C. Andersen, som ømmer sig over den lange vej ud til en bekendt ved Søerne. Derved kan forf. så at sige låne disse højtelskede geniens øjne og ører og penne til at sanse og beskrive de steder og stemninger, som Købke malede. Kierkegaard og Andersen er så massivt til stede overalt, at Købke ind imellem føles som en benøvet biperson i et værk om Kierkegaards og Andersens verden. For det lader sig ikke bortforklare, at det ikke kan påvises, at Købke nogensinde mødte nogen af dem.¹

Er det så relevant for Købke, alt dette udenomsstof? Efter at have lukket den sidste af de tre tunge folianter, må jeg erklære mig overbevist. Forf. siger om Andersen og Kierkegaard (III, 236), at de »er utænkelige uden deres land, deres by og deres sprog, det store og det små støder overalt gnistrende sammen«. Det samme gælder Købke, og det er altså sammen til stede i hver eneste af de mesterlige billedbeskrivelser: den vidtforgrenede families sorger og glæder, Eckersbergs undervisning, Høyens og Freunds belæringer, samlivet med kunstnerne, Andersens, Kierkegaards, Sibberns, Mynsters og Frederik VI.s København. Ikke altid eksplicit, men bag de øjne, der ser og de ord, som beskriver så sanseligt, at bogens opulente illustrationer næsten kunne undværes. Nørregaard-Nielsen er den alvidende og meddigtende tolker. Han ved alt, hvad der *er* sket, og hvad der *vil* ske: »Den skære og ungpigefriske karnation lyser som en blomst i alt det grønne, men måske så sart og gennemsigtig, at man som en efterrationalisering aner, at hun ligesom så mange andre i perioden havde tuberkulose og ikke skulle blive gammel.« (I, 110). »Portrættet lyser af hele det maleriske overskud, der samtidig var ved at blive kunstneren berøvet.« (II, 67). Tegningen af F.C. Sibbern »lader ane en person, der over anfægtelser og en kamp mod sig selv er nået til åndelig afklaring« (II, 28 f). Hvilken tankevækkende kontrast til Poul Vads gennemgang af Vilhelm Hammershøis oeuvre, hvor intet uden for selve billedet inddrages i analysen. En modernist over for en hermeneutisk historiker.²

Dette leder over til spørgsmålet, om der er tale om videnskab? Det afhænger jo af, hvilke krav og kriterier, der stilles til videnskaben. Her er

¹ Bd. III, s. 77 argumenterer forf. godt for, at Andersen, der kendte alle, *må* have mødt Købke, og at hans tavshed »desværre skyldes, at Købke ikke var nogen at kende«.

² Poul Vad: *Hammershøi*, Kbh. 1988.

Nørregaard-Nielsen defensiv. I forordet indrømmer han uden sværdslag, at værket har en »påfaldende *altmodisch* karakter« og »burde have været skrevet en generation tidligere«. Når det ikke er sket, »skyldes det ikke mindst, at jeg har anset det for nødvendigt at endevende tusindvis af detaljer vedrørende Købkes snævre verden og det omgivende samfund. Der kan vist ikke peges på nogen anden egentlig metode« (I, 11 f). Og han bemærker, at han »ved flere lejligheder har følt mig stærkt fristet til at gå videre«. Hermed hentydes måske til mere teoretisk-analytiske tendenser som i de senere år har vundet indpas i den før så »altmodische« kunsthistorie.³

Her vil jeg gerne komme Nørregaard-Nielsen lidt til undsætning. Den hermeneutiske metode, hvor forskeren tolker kilderne i vekselvirkning med sit helhedssyn har, erkendt eller uerkendt, i praksis været livsnerven i humanistisk forskning gennem alle tider og teorier, og vil forhåbentlig fortsat være det. Nøgleordet er *indlevelse*. Ingen har bedre sagt det end Vilhelm Grønbech:

»En videnskabelig forståelse af åndelige fænomener må nødvendigvis hvile på en helhedsopfattelse. Det enkelte ord har ingen mening i sig selv, som kan uddrages ved grammatik og lexikon; ordenes betydning er givet i den plads de fylder inden for et sammenstemt hele, det vi plejer at kalde kultur. Løsrevne citater kan derfor aldrig udtømme en levende tanke, der henter sin kraft gennem skjulte forbindelser med alle de andre tanker som lever i samme hjærne. Det er forskerens pligt at leve sig ind i den kultur eller det menneske han vil skildre, til de fremmede tanker springer frem af hans egen helhedsforståelse. Og det er læserens opgave at gøre arbejdet om for at finde frem til en personlig og helst dybere opfattelse. Forskeren bygger rent instinktivt på alt det han har læst, og de citater han giver, er blot antydninger fra helheden, valgte på en sådan måde at de viser ud over sig selv til noget større.«⁴

Denne metode stiller langt større krav til sin udøver end til mere katalogiserende specialister, som opnår større »objektivitet« ved at undvige helhedsopfattelsen og stille spørgsmål af mere begrænset rækkevidde og interesse. For hermeneutikeren står og falder delene og helheden med hinanden. Netop derfor bliver kilderne så vigtige, for, som forf.s kollega Chr. Elling bemærkede til et sted hos Anatole France om, at man kun kan skrive historie »par imagination«: »Aldeles rigtigt, forudsat at 'indbildningskraften' beånder solide kilder.«⁵ Man kunne også minde

³ Et eksempel er Ragni Linnet: Guldalderens billedudtryk i filosofisk optik, in: *Meddelelser fra Thorvaldsens Museum* 1994, s. 21-35.

⁴ Vilhelm Grønbech: *Mystikere i Europa og Indien*, bd. I, kbh. 1925, s. I.

⁵ Chr. Elling: *Aftenspil*, Kbh. 1971, s. 282.

om Erik Arups »digte over kendsgerningerne, over dem alle og ikke imod dem«.

Her er efter min mening Nørregaard-Nielsens achilleshæl. Han læser sine skriftlige kilder for ukritisk, tager dem ofte for pålydende og forføres derfor til at antage periodens idylliserende selvopfattelse. Af mangel på plads til detaljeret argumentation, vil jeg her nøjes med at sige, at jeg i en lang række tilfælde er uenig i hans kildetolkninger. Hertil kommer, at trods de »tusindvis af detaljer«, som ingen kan benægte han behersker, så er kildegrundlaget for hans helhedsopfattelse af Guldalderen ikke repræsentativt. Det består næsten udelukkende af borgerskabets memoirer, breve og digtning. Politisk, økonomisk, eller socialt materiale kender han stort set ikke. Nu kan jo ingen forpligtes på et totalt kildekendskab, specielt ikke en kunsthistoriker. Men så må han gøre som alle andre historikere, støtte sig på andres arbejde, og det gør han ikke. Han anfører Marcus Rubins bog om Frederik VI.s tid fra 1892 og Roar Skovmands bind i Politikens Danmarkshistorie fra 1965, det er alt. Der er dog udkommet en del siden. Trods begrænset konsensus tror jeg de fleste faghistorikere vil finde følgende udsagn uholdbare:

- at briterne betragtedes som arvefjenden 1807-1848 (I, 26),
- at trykkefrihedsadressen 1835 kun engagerede de 572 underskriverne. »De fleste andre var ligeglade. Der var frihed nok til den smule, de kunne ønske sig at sætte på prent og få i avisen.« (I, 43),
- at »Borgerskabet levede gennemgående tilfreds med de reaktionære strømninger, der fra fredskonferencen i Wien var strømmet ind over landet.« (I, 43),
- at »det er tydeligt, at den kommende tids mænd som f.eks. Orla Lehmann endnu optrådte i et politisk tomrum«... (III, 237),
- at »Christian VIII stod fast« i det slesvigske spørgsmål og mht. enevældens afskaffelse. (III, 229).

Disse skævheder kan måske bl. a. forklares med to forhold. Dels at Nørregaard-Nielsen har overtaget Søren Kierkegaards syn på sin samtids politiske liv og idylbilledet af Frederik VI.⁶ Dels i en elementær mangel på kritik over for sit brevstof. Han begrundet den nævnte opfattelse af mangel på politisk engagement med brevenes tavshed herom (III, 236). Men der var i perioden efter den hårde dom over den harmløse dr. Dampé 1820 en betydelig frygt for at betro sine politiske tanker til papiret, ikke mindst hos det flertal i borgerskabet, der som embeds-

⁶ Her svigter forf. sin hovedkilde, Rubin, som har en tilintetgørende dom over Frederik VI.s person og system, se f.eks. Rubin, s. 616-620. Det er min opfattelse, at borgerskabet havde et dobbelt billede af Frederik VI, (Hans Vammen: Vi alene vide? Frederik VI og hans systemer, in: Bente Scavenius (red.): *Guldalderens verden*, Kbh. 1996).

mænd stod i afhængighedsforhold til kongen. Her kan man derfor ikke slutte e silentio.⁷

Dette ville altsammen være fagchauvinistisk pedanteri, hvis ikke billedet af tiden og billedet af Købke som venteligt med forf.s metode flyder sammen:

»Vi er i en tid, hvor det tilsyneladende banale havde vældige dybder, en sindets renhed gør, at alt er der, som var det malet på selve skabelsens dag«... (III, 237).

»Det faldt i Købkes lod at leve i en periode, der for ham i et og alt var sammenhængende og harmonisk. [...] Der var en dybde i den åndelige enkelhed, der satte Købke i stand til ikke bare at opfatte, men også til at gengive den uendelige ånd, der overalt åbenbarer sig i naturen. Den signede dag er aldrig blevet opfattet renere eller dybere. Der hviler en aura af purhed over de skikkelige mennesker fra engang... (III, 239).

For det er jo trods alt bogens formål at forklare Købkes liv og værk, at forstå, hvordan den ret enfoldige unge mand kunne fremstille de små billeder, som nu anses for Danmarks største kunstværker. Nøgleordene i Forf.s tolkning er *sundhed*, *tryghed* og *harmoni*. Sundheden skyldes barndomshjemmets tryghed, som skaber harmoni i forholdet til verden og menneskene uden for hjemmet: ...»Købkes værker må ses som tilkendegivelser fra et menneske, der helt og holdent hvilede i sig selv og ikke vidste af nogen modsætninger mellem sig selv og omgivelserne« (I, 199). »Billederne lukker sig om en ro, der både afspejler en tro på Guds alfaderlige forsyn og trygheden i hjemmet. Der kunne sagtens være tyve deltagere, når alle havde fået sig bænket. Bagermesteren mønstrede fra sin plads for bordenden hele den kernesunde flok. [...] Købke malede med en forvisning om, at verden var urokkelig, hvis han bare overholdt sine aftaler med Gud og sin fader« (I, 236). Købkes usikkerhed og manglende tro på egne evner overvindes ved at fastholde barndommens kristentro, et punkt forf. tillægger uhyre vægt i modsætning til tidligere Købke-forsknings »overspringshandling« (I, 11). Den sunde lærer, professor Eckersberg, får Købke til at se *grundbilledet*, Platons harmoniske virkelighed bag hverdagens kaos. Ulykken kommer udefra i form af et »farligt og på sin vis ødelæggende bekendtskab« (II, 212) med den depressive billedhugger H.E. Freund, der var »parat til som en Nureddin at føre ham væk fra den nye frihed og ind i mere gølge egne« (I, 357). Herefter går det stadig ned ad bakke. Friends refleksioner slukker lyset i Købkes billeder. Han taber grundbilledet af syne. Han gifter sig med en

⁷ At der er stof nok endda at øse af, fremgår af Povl Bagge m.fl.(udg.): *Danske politiske Breve 1830-1849*, bd. I-IV, Kbh. 1945-1958, et værk forf. ikke benytter.

af de talløse kusiner og får to børn, men det hjælper ikke. Han kommer til Italien, men mødet med verdensmestrene lammer ham. Efter uendelige kampe færdiggør han det livløse billede af Capris klipper, som skulle være hans adgangskort til Akademiet. Det forkastes, og et års tid senere dør Købke, allerede næsten glemt som kunstner, men lutret af lidelsen til en dybere og sandere kristentro.

Som antydnet er jeg ikke enig i Nørregaard-Nielsens tolkninger, hverken af tiden eller kunstneren. Såvidt jeg kan se, forveksler han ideal og virkelighed. Guldalderen var ikke harmonisk, men domineret af individets pinefulde friskæring fra kollektivet. Som modvægt mod de gamle værdiers sammenbrud opstilles idealet om harmoni. Spændingen mellem ideal og virkelighed skaber den navnløse angst, der igen skaber vrede. Vreden bruges i første omgang kreativt til at bekæmpe kaos, f.eks. i kunst eller videnskab. Guldalderens intensitet beror på, at dens drivkraft er en eksistentiel nødvendighed: sublimering af individets dødsangst. Men kampen er dømt til at tabes, og vreden vendes destruktivt indad mod den smudsige, dødelige krop.⁸ Guldalderens kunstnere er, når man ser nærmere efter, næsten uden undtagelse depressive, hypokondre, neurotiske. Således også Købke. Det er ikke noget han bliver i modgangens år under påvirkning udefra, han er det fra helt ung. Nørregaard-Nielsen fremlægger selv dokumentationen i Købkes breve, men det påvirker ikke hans lyssyn. I de ofte citerede breve til yndlings søsteren Conradine 1834-35 taler Købke om, at ... »jeg nær var gaaet fra Sans og Samling ved Følelsen af min Svaghed og Uformuenhed«. Når han fortaber sig i arbejdet, »saa kan Du troe man er lykkelig, saa føler man ret dybt sin Uafhængighed af Verden« [...]. Som maler er han tilfreds med »en tarvelig Levemaade baade i Klæder og Mad, naar saa blodt [sic!] Verden vil lade een i Roe« [...]. Arbejdet er det eneste livsindhold: »Ja, jeg maa manne mig rigtig op og samle alle mine Tanker og hele min Kraft til mit Arbejde, det er den Vei som fører til Tilfredshed for mig her paa Jorden, da alt andet i det mindste for nærværende har tabt [lakune] for mig.« For bag arbejdet lurer tomheden: ... »dog Stop! det var dog ei god[t] at være ganske ene der, det falder mig ind, Tiden vilde, naar man ei kunde arbeide, og det kunde man jo ikke altid, falde mig forlang. Hvad dette skal sige maae Tiden vise, jeg kan ei lade Dig see længere end jeg

⁸ For en fyldigere fremstilling af denne opfattelse af Guldalderen se: Hans Vammen: *Bourgeois Mentality in Denmark 1730-1900*, in: Bo Stråth (ed.): *Language and the Construction of Class Identities*, Göteborgs Universitet 1990 – samme: *Guldalderens danske samfund – en syntetisk karakteristik*, in: *Meddelelser fra Thorvaldsens Museum* 1994. En fremstilling af aggressionens konstituerende betydning for Europas mentalitetshistorie i det 19. århundrede er: Peter Gay: *The Cultivation of Hatred*, New York/London 1993.

selv seer.« Og kroppen, der reagerer, »da min Aand har været dygtig trykket, meest ved Byrden af Arbeidet ...saa har ogsaa, som altid er Tilfældet med mig mit Legeme lidt derunder [...] det er ogsaa den tossede Mave der igjen ikke vil gøre god [...] og nu klarer det ogsaa i mit Sind igjen efter en saadan overstaaet Periode, og saa bliver det uartige Barn smukt artigt igjen.«⁹

Det er rigtigt, at Købke søgte og fandt stor trøst i kristendommen. I 1830'erne hentede han her styrke til at arbejde, i 1840'erne, da ulykkerne for alvor meldte sig, hentede han styrke til at dø: ...»jeg synes jeg mere og mere kommer til at føle Livets Ustædighed og Foranderlighed, og som en Følge deraf voxer mere og mere Troen og *Bevidstheden om det kommende*.« (Min kursiv). Til allersidst forsvandt anfægtelserne og han oplevede noget, der ligner en vækkelse: ... »jeg takker Gud af mit ganske Hjerte for hvad han haver ladet mig lide og gennemgaae i de sidste Aar, da der derved har udviklet sig Noget i mit Indre, som jeg ei vilde bortbytte med al Verdens guld, og det er hverken mere eller mindre en[d] Troen paa Vor Herre Jesus Christus, som ved sin mægtige Aand, tør jeg sige, ogsaa har kaldet mig til en af sine Disciple.«¹⁰

Tre uger senere døde han af en lungebetændelse, antagelig forårsaget af en overdreven ydre og indre vandkur, som var blevet en næsten religiøs besættelse for ham, og som han også søgte at påtvinge sin skrantende familie. Er det for meget at tolke dette som et ubevidst ønske om at befri kroppene for den dødelige urenhed?¹¹

Hans Edvard Nørregaard-Nielsen har skrevet en dejlig bog om Købke. Forfatteren er både kunster og videnskabsmand. Værket er selv et guldaldermaleri i ord, et lysende hverdagsbillede. Blot ser han ikke, at energien, som maler lyset frem, kommer fra mørkets virkelighed.

Hans Vammen

⁹ H.P. Rohde (udg.): *Kun en Maler – Christen Købke, breve og optegnelser*, Kbh. 1993, s. 34-36.

¹⁰ *Ibid.*, s. 105 og 117.

¹¹ Tue og Bodil Gad fremsatte i *Vinduet – et biedermeiermotiv* (1976, s. 9) den opfattelse, at Købke døde af »biedermeierangsten, fordi han ikke kunne leve udenfor sin trygge skærmende verden«. Nørregaard-Nielsen citerer dette uden distancering (III, 229), men det påvirker ikke den efterfølgende konklusion.